

CZU: 159.92.019.4

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3967141>

FORME DE MANIFESTARE A AGRESIVITĂȚII ȘI RELAȚIA ACESTORA CU STIMA DE SINE LA ADOLESCENȚII DIN MEDIUL PENITENCIAR

Raisa CERLAT, Elena CUCIURCĂ

Universitatea de Stat din Moldova

Articolul prezintă o abordare praxiologică a problematicii privind agresivitatea și interferențele acesteia cu stima de sine a adolescenților din mediul penitenciar. Sunt elucidate formele de manifestare a agresivității și componentele stimei de sine la adolescenții deținuți, comparativ cu adolescenții aflați în libertate. La fel, este prezentată corelația statistică stabilită între stima de sine și comportamentul agresiv în mediul penitenciar.

Cuvinte-cheie: *agresivitate, stimă de sine, mediu penitenciar, adolescent, deținut, libertate, comportament, influență, relație.*

FORMS OF AGGRESSIVENESS AND THEIR RELATIONSHIP WITH SELF-ESTEEM OF ADOLESCENTS IN PRISONS

The article presents a praxiological approach to the issue of aggression and its interference with the self-esteem of adolescents in prisons. The forms of manifestation of aggression and the components of self-esteem in detained adolescents, compared to free adolescents, are elucidated. Also, the statistical correlation established between self-esteem and aggressive behavior in the penitentiary environment is presented.

Keywords: *aggression, self-esteem, prison environment, adolescent, prisoner, freedom, behavior, influence, relationship.*

Introducere. În ultimii ani, în contextul multiplelor provocări societale, fenomenul agresivității ia amploare, în mod special în rândul persoanelor socialmente vulnerabile. O categorie aparte în acest sens o constituie adolescenții privați de libertate. În mediul penitenciar, adolescenții traversează o etapă importantă ce pune accent pe consolidarea personalității, pe manifestările comportamentale și pe viziunile ulterioare asupra vieții.

Astăzi în țara noastră sunt privați de libertate de două ori mai mulți oameni decât media deținuților din Uniunea Europeană, Republica Moldova clasându-se pe locul cinci între cele 47 de state membre ale Consiliului Europei. Situația devine și mai agravată în penitenciarul pentru minori. Încercând să-și definească propriul stil de viață, dar fiind sub o presiune permanentă a stigmatizării sociale, a educației precare, a grupului de referință delinvent sau din lipsa unei pregătiri profesionale temeinice etc., adolescenții eliberați din detenție ajung de multe ori să revină în mediul penitenciar. În lipsă de mijloace eficiente de comunicare, prelucrare emoțională și reacție comportamentală eficientă, mecanismul lor de bază de apărare și acțiune îl constituie agresivitatea [2]. *Agresivitatea* este orice formă de comportament orientat în sens distructiv, în vederea producerii unor daune – fie ele materiale, psihologice sau mixte – altei ființe, care nu-și dorește o asemenea atitudine [1]. În cercetarea noastră presupunem că agresivitatea, atât în forma ei latentă, cât și manifestă, se află într-o relație de interdependență cu stima de sine a adolescenților deținuți, în diversele sale forme (globale sau multidimensionale, de stare sau dispoziționale, personale sau colective). *Stima de sine* este una dintre dimensiunile fundamentale ale personalității noastre, fiind totodată un fenomen discret, impalpabil, complex, de care nu suntem întotdeauna conștienți, dar care ne influențează contextele cele mai concrete ale vieții cotidiene și starea de bine [4]. Nivelul stimei de sine al unei anumite persoane are un efect considerabil asupra alegerilor pe care le face în viață și asupra stilului său existențial. Stima de sine are un rol esențial în realizarea echilibrului nostru psihologic: atunci când este ridicată și stabilă, conduce la acțiuni eficiente, ne ajută să facem față dificultăților, să avem performanțe în activitatea desfășurată, să întreținem bune relații cu cei din jur. Însă, în cazul în care este instabilă sau scăzută, poate condiționa inadaptare, neplăceri, frustrări și eficiență scăzută în acțiuni.

În mediul penitenciar, stima de sine capătă o conotație deosebită, fiind puternic influențată de lipsa de libertate a adolescenților, de sentimentul de vină pentru actul delinvent comis, de insecuritatea ce însoțește proiectarea viitorului și, desigur, de colegii deținuți. Prin atitudinile și manifestările celor care îl populează, mediul penitenciar este el însuși purtător și generator de agresivitate. De cele mai multe ori, persoanele private de libertate vin în sistemul penitenciar cu un bagaj de tendințe și manifestări agresive de intensități diverse, dezvoltate în medii infracțional-agresive (frecventate anterior sau de proveniență). Cazarea în comun a adolescenților privați de libertate pentru infracțiuni diferite este un factor care de asemenea contribuie la sporirea agresivității.

În psihologie, multiple aspecte ale agresivității și stimei de sine sunt reflectate în lucrările cercetătorilor psihologi: S.Freud., C.Jung., I.Racu., N.Bucun., V.Gonța., O.Paladi., E.Losâi., F.Petroman., N.Sillamy., L.Savca., J.Berke., A.Ellis., T.Murphy., F.Pahlavan., N.Mitrofan etc. Însă, relația agresivității cu stima de sine la adolescenții din mediul penitenciar, în pofida impactului psihosocial al acesteia, este insuficient analizată în literatura de specialitate, fapt ce indică **problema de cercetare** a demersului nostru investigativ.

Scopul cercetării rezidă în determinarea relației dintre agresivitate și stima de sine la adolescenții deținuți. Astfel, ne-am propus să identificăm formele agresivității și caracteristicile stimei de sine a adolescenților din penitenciar. La fel, am urmărit să stabilim corelația statistică între stima de sine și manifestarea agresivității la adolescenții deținuți.

Eșantion și metode de cercetare. Pentru investigarea formelor de manifestare ale agresivității în mediul penitenciar am utilizat *Chestionarul de agresivitate Bassa-Dark*, iar stima de sine a adolescenților deținuți a fost investigată cu *Scala Toulouse a stimei de sine* și cu *Testul de evaluare a Stimei de sine Rosenberg*. La fel, o metodă importantă de colectare a datelor a fost *observația*.

Cercetarea experimentală a fost realizată în Penitenciarul pentru minori „Goian” și în Liceul din orașul Căușeni. *Eșantionul cercetării* a fost constituit din 61 de adolescenți cu vârsta cuprinsă între 15 și 18 ani, dintre care – 21 de subiecți din penitenciar și 40 de subiecți aflați în libertate, elevi ai claselor a X-a și a XI-a.

În calitate de **ipoteze ale cercetării** am presupus că *nivelul agresivității adolescenților deținuți este mai înalt comparativ cu cel al semenilor acestora aflați în libertate*, iar *între agresivitate și stima de sine a adolescenților din penitenciar există relații de influență reciprocă*.

Rezultate obținute. Cercetarea *agresivității* la adolescenții deținuți a scos în evidență nivelurile și formele de manifestare a acesteia în penitenciar, fiind prezentate în Figura 1.

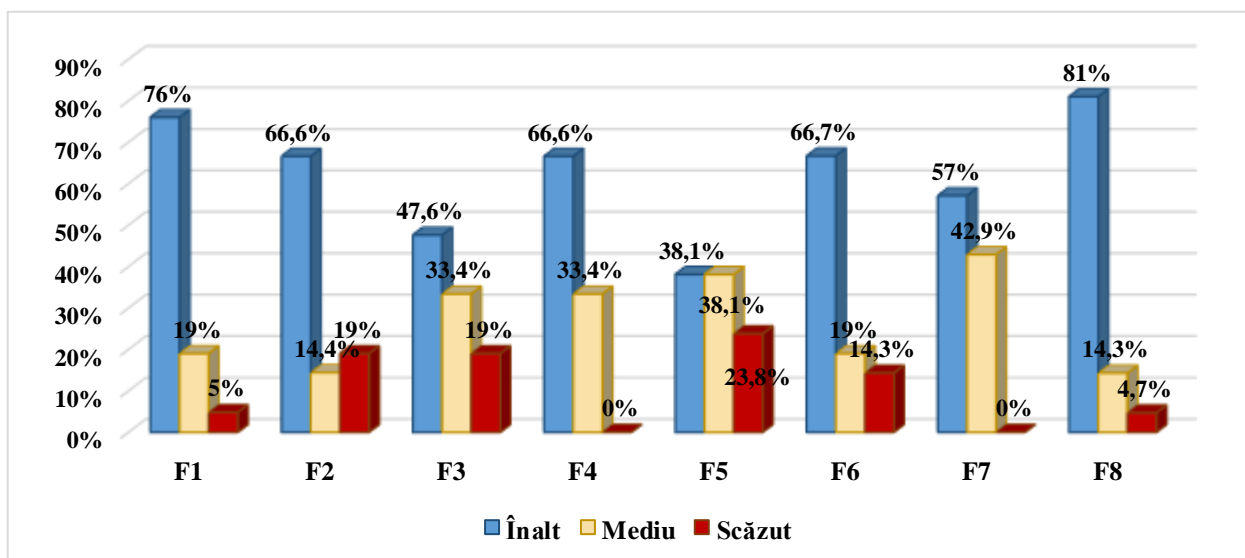

Fig.1. Formele și nivelurile agresivității caracteristice adolescenților deținuți.

În Figura 1 sunt prezentate nivelurile (înalt, mediu și scăzut) de manifestare a diferitor forme ale agresivității (fizică, indirectă, iritabilitate, resentimente, negativism, suspiciune, agresivitate verbală și culpabilitate) specifice adolescenților din penitenciar.

Astfel, la factorul *agresivitate fizică* (F1), adolescenții deținuți au obținut următoarele rezultate: 4,8% au înregistrat un nivel scăzut, fapt ce semnifică imboldul scăzut de a manifesta agresivitate fizică în relațiile sociale; 19% – nivel mediu, iar 76,2% se caracterizează printr-un nivel înalt, caracterizându-se prin manifestarea frecventă a agresivității fizice în interacțiunile sociale.

În ceea ce privește *agresivitatea indirectă* (F2), 19% din adolescenții deținuți au demonstrat un nivel scăzut, caracterizat prin lipsa nevoii de a agresa indirect altă persoană. 14,4% din adolescenții chestionați se caracterizează printr-un nivel mediu, iar 66,6% din ei demonstrează un nivel înalt al agresivității indirecte. Din cele observate în timpul vizitelor efectuate la penitenciar putem conchide că forma respectivă de manifestare a agresivității se exprimă printr-un întreg arsenal de bârfe la adresa altora, ironie, sarcasm, glume vulgare etc.

Iritabilitatea ca formă de manifestare a agresivității este caracteristică pentru 47,6% din deținuți. Ei sunt deseori impulsivi și demonstrează frustrare excesivă față de cei din jur. Iritabilitatea excesivă poate cauza o

reacție accentuată la situațiile stresante și deseori poate fi direcționată către oamenii absolut nevinovați. 33,4% din respondenți manifestă ocazional asemenea caracteristici, având un nivel mediu al iritabilității, iar nivelul scăzut este specific pentru 19% din adolescenții din penitenciar.

În ceea ce privește *negativismul* (F4) – o altă formă de manifestare a agresivității, 33,4% din adolescenții deținuți demonstrează un nivel mediu al acestuia, iar 66,6% – un nivel înalt, manifestând opoziție în comportament, refuz nejustificat, rezistență sau ostilitate față de orice solicitare venită din exterior, ignorând sau respingând sistematic și nejustificat unele reguli, norme. Negativismul poate include atât o opoziție activă, de confruntare directă (fugă, refuz clar exprimat, acțiune inversă celei solicitate), cât și una pasivă, subversivă (indiferență, apatie, tăcere, *uitare* intenționată).

Resentimentele (F5) sunt specifice pentru 38% din adolescenții privați de libertate și se manifestă prin ostilitate, invidie, dușmănie, ură ascunsă, răzbunare împotriva unor persoane, trăiri cauzate de amintirea unor neplăceri reale sau imaginate. Resentimente ocazionale sunt specifice și pentru alte 38% din adolescenții deținuți, care au obținut un nivel mediu, iar 26% din ei încearcă să-și construiască o realitate bazată pe armonie și echilibru cu propria persoană și cu cei din jur, caracterizându-se printr-un nivel scăzut al resentimentelor.

O altă formă de manifestare a agresivității este *suspiciunea*. La adolescenții din penitenciar ea se manifestă în mod frecvent la 66%, caracterizându-se prin lipsă de încredere în cei din jur, îndoială cu privire la corectitudinea și bunele intenții ale acestora, atitudine bănuitoare, precauție față de diversele persoane, toate acestea generate de convingerea că cei din jur intenționează să le cauzeze prejudicii. 19% din adolescenții deținuți au obținut nivel mediu, iar 14% din ei abordează cu încredere relația cu alte persoane.

O altă formă frecventă de manifestare a agresivității atât printre deținuți, cât și printre oamenii aflați în libertate, este *agresivitatea verbală* (F7). Cel mai frecvent aceasta se caracterizează prin exprimarea verbală a emoțiilor negative în maniere brutale sau vulgare ca formă și conținut (ceartă, țipăt, amenințări, blamări, jigniri, înjurături) și este specifică pentru 57% din adolescenții deținuți. 42% apelează ocazional la astfel de injurii și (probabil, din cauza influenței nefaste a mediului penitenciar) nu există niciun deținut care ar fi caracterizat de un nivel scăzut al agresivității verbale.

În ceea ce privește *simțul culpabilității* (F8), 81% din adolescenți au demonstrat un nivel înalt, exprimând trăiri de vinovăție și regrete față de acțiunile proprii pe care le consideră greșite. Caracterizate printr-o intensitate înaltă, respectivele sentimente de culpabilitate reprezintă o formă de autoagresivitate trăită în plan ideativ. Un nivel mediu al culpabilității este resimțit de către 14% din respondenți și doar un adolescent deținut nu trăiește sentimente de vinovăție și regrete. Respectivul rezultat constituie un indiciu important al necesității asistenței psihologice calitative în perioada de detenție, care va face posibilă reintegrarea lor eficientă în societatea.

În încercarea noastră de a scoate în evidență specificul agresivității în mediul penitenciar, am efectuat o comparație a formelor de manifestare a acesteia atât la adolescenții deținuți, precum și la cei aflați în libertate. Rezultatele obținute sunt prezentate grafic în Figura 2.

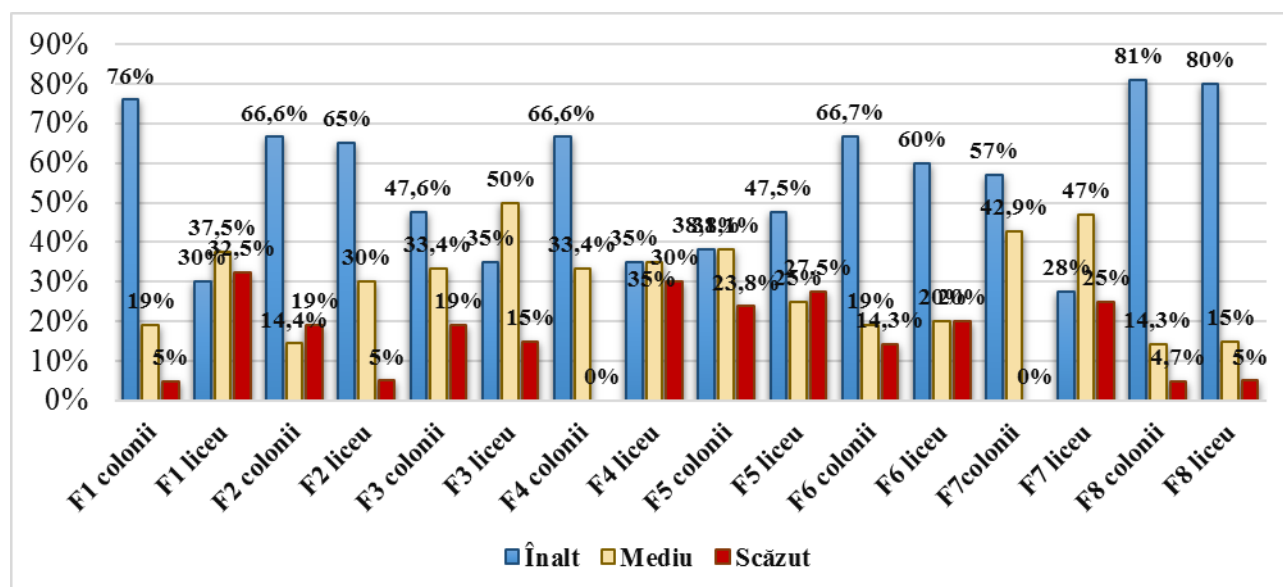

Fig.2. Forme de manifestare a agresivității la adolescenții din penitenciar și la cei din liceu.

Nu ne vom opri aici la caracteristica detaliată a agresivității adolescenților aflați în libertate – este un fenomen frecvent cercetat în literatura de specialitate. Vom menționa, însă, că analiza statistică a diferitor forme ale agresivității specifice adolescenților aflați în libertate și a celor privați de libertate scoate în evidență existența diferențelor statistic semnificative (constatate cu ajutorul *Testului t* pentru eșantioane independente) în ceea ce privește agresivitatea fizică, negativismul și agresivitatea verbală. Astfel, în fiecare dintre cazuri, adolescenții din penitenciar au obținut valori mai înalte, specifice unui nivel crescut al respectivelor forme de manifestare a agresivității (Tab.1).

Tabelul 1

Diferența statistică dintre adolescenții deținuți și cei aflați în libertate, în ceea ce privește manifestarea diferitor forme ale agresivității

Variabile	Media adolescenților aflați în libertate	Media adolescenților din penitenciar	Diferența dintre medii	Testul t	Grade de libertate	P
Agresivitate fizica	1,98	2,86	-0,8821	-3,510	43,24	0,001
Negativism	2,15	3,05	-0,8976	-3,271	45,31	0,001
Agresivitate verbală	3,50	4,86	-1,3571	-3,129	48,13	0,001

În această ordine de idei, menționăm că prima ipoteză a cercetării, în care am presupus că *nivelul agresivității adolescenților deținuți este mai înalt comparativ cu cel al semenilor aflați în libertate*, s-a confirmat parțial.

De menționăm aici că, conform observațiilor noastre efectuate pe parcursul mai multor vizite la penitenciar, ne așteptam să existe mai multe diferențe statistice în ce privește manifestarea agresivității la cele două categorii de adolescenți. În urma discuției cu psihologul instituției penitenciare a ieșit în evidență faptul că nivelul agresivității reale al deținuților ar putea fi mai înalt decât cel obținut la prelucrarea datelor chestionarului, adolescenții încercând să „modeleze” unele răspunsuri, din cauza că respectivele rezultate rămân în dosarul lor și le-ar putea influența posibila eliberare condiționată din detenție. Această remarcă are doar statut informativ, dar intenționăm să ținem cont de ea în planificarea și desfășurarea programului formativ de optimizare a stimei de sine și diminuare a agresivității în mediul penitenciar.

Următoarea variabilă importantă investigată în cercetarea noastră este *stima de sine* a adolescenților din colonii. Ne-am propus să elucidăm componentele stimei de sine cu ajutorul *Scalei Toulouse a stimei de sine*, care a fost concepută astfel, încât să permită reflectarea percepției pe care subiectul o are în raport cu sine și identificarea anumitor rezonanțe afective ce însoțesc autoevaluarea identității sub aspect multiplu: *sinele emoțional, sinele social, sinele fizic, sinele școlar, sinele prospectiv*. Rezultatele obținute sunt prezentate în Figura 3.

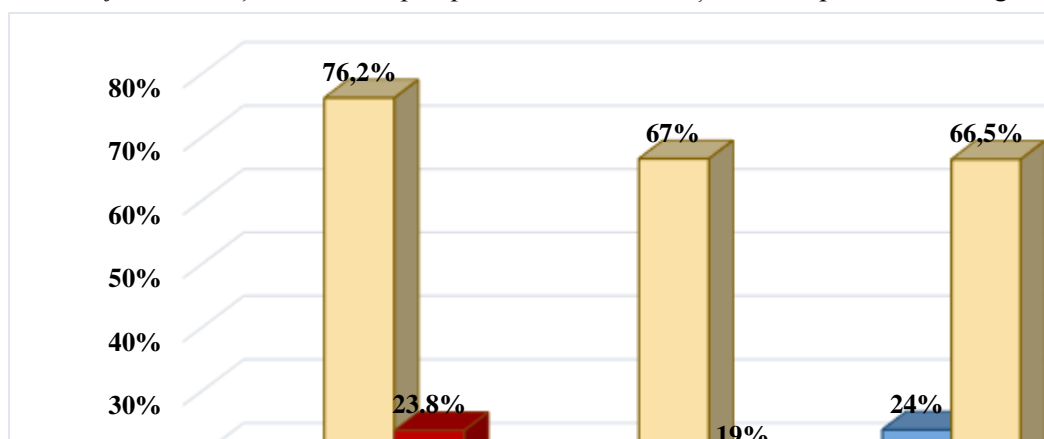

Fig.3. Componente ale stimei de sine la adolescenții deținuți.

Analiza rezultatelor la componenta *sinele fizic* (F1) scoate în evidență faptul că nivelul scăzut al acestuia este specific pentru 24% din adolescenții din penitenciare, fapt ce semnifică lipsa relevanței imaginii lor fizice, inclusiv a abilităților fizice, a aspectului corporal și chiar a stării de sănătate. Iar pentru 76% sinele fizic prezintă o importanță medie sau situațională. Niciunul dintre adolescenții deținuți nu a obținut valori înalte la respectiva componentă a stimei de sine.

Componenta *sinele emoțional* (F2) demonstrează faptul că 14% din respondenți consideră că sunt stăpâni ai propriilor trăiri emoționale; 19% din ei au înregistrat un nivel scăzut al controlului, iar pentru 667% din deținuți este caracteristic un nivel mediu al componentei emoționale a stimei de sine.

În ceea ce privește *sinele școlar* (F3), caracterizat printr-o percepție bine definită de către subiecți a propriilor competențe și performanțe școlare, majoritatea adolescenților deținuți au obținut un nivel mediu (67%) sau înalt (24%) și doar 9% din ei își percep propriile competențe școlare drept scăzute. Respectivul rezultat intră în contradicție cu capacitățile intelectuale diminuate și rezultatele scăzute ale elevilor din penitenciar, cauza fiind, probabil, mediul precar de proveniență al acestora – familiile socialmente vulnerabile.

Proiectată însă în mediul social, stima de sine vizând interacțiunea deținuților cu ceilalți, adaptarea și integrarea lor în colectiv denotă niveluri mai scăzute. Astfel, la componenta *sinele social* (F4), 57% au obținut nivel scăzut; 38% – un nivel mediu și doar 5% – un nivel înalt, ceea ce pentru eșantionul nostru ar însemna că persoana se percepe adaptată și recunoscută în cadrul grupului social.

Următoarea componentă a stimei de sine este *sinele prospectiv* (F5) și denotă reprezentările subiectului asupra sinelui așa cum va fi acesta în viitor. În acest caz, jumătate din numărul de respondenți (52%) au înregistrat un nivel scăzut, ceea ce semnifică incertitudine și necunoaștere, iar pentru 48% din ei este caracteristic un nivel mediu al sinelui prospectiv. Niciunul dintre adolescenții deținuți nu se caracterizează ca având un nivel înalt al sinelui prospectiv și considerăm că această constatare urmează a fi adusă la cunoștință atât psihologului penitenciarului, cât și tuturor persoanelor implicate în activitatea cu persoane socialmente vulnerabile sau delivente, care ar fi capabile să le ajute să-și proiecteze/construiască un viitor mai bun.

Analiza comparativă a rezultatelor componentelor stimei de sine a adolescenților deținuți și a celor aflați în libertate scoate în evidență un nivel mai scăzut al stimei de sine specific adolescenților deținuți. Între respectivele categorii de respondenți s-au înregistrat diferențe statistice semnificative la pragul de semnificație $p < 0,001$ la componentele *sinele emoțional* și *sinele prospectiv*. În ambele cazuri, adolescenții din penitenciar au obținut valori mai scăzute.

Pentru verificarea celei de-a doua ipoteze a cercetării noastre – *Considerăm că între agresivitate și stima de sine a adolescenților din penitenciar există relații de influență reciprocă* – am efectuat analiza statistică a respectivelor variabile. Corelațiile statistice semnificative determinate sunt prezentate în Tabelul 2.

Tabelul 2

Corelația dintre formele de manifestare a agresivității și componentele stimei de sine la adolescenții deținuți

Variabile	Coeficientul de corelație (r)	Pragul de semnificație
Sinele fizic/Agresivitate indirectă	-0,267	p=0,01
Sinele fizic/Iritabilitate	-0,465	p=0,01
Sinele emoțional/Iritabilitate	-0,459	p=0,01
Sinele emoțional/Resentiment	-0,367	p=0,01
Sinele emoțional/Agresivitate verbală	-0,152	p=0,01
Sinele școlar/Suspiciune	-0,358	p=0,01
Sinele social/Agresivitate indirectă	-0,185	p=0,01
Sinele prospectiv/Agresivitate fizică	-0,126	p=0,05
Sinele prospectiv/Iritabilitate	-0,527	p=0,01

Astfel, a fost identificată o legătură statistică semnificativă negativă între: *Sinele fizic* și *Agresivitatea indirectă*; *Sinele fizic* și *Iritabilitate*, *Sinele emoțional* și *Iritabilitate*, *Sinele emoțional* și *Resentimente*, *Sinele emoțional* și *Agresivitatea verbală*, *Sinele școlar* și *Suspiciune*, *Sinele social* și *Agresivitatea indirectă*, *Sinele prospectiv* și *Agresivitatea fizică*, *Sinele prospectiv* și *Iritabilitate*. Din cele expuse mai sus reiese că optimizarea uneia dintre componentele stimei de sine contribuie la diminuarea agresivității și invers, fapt ce confirmă cea de-a doua ipoteză a demersului nostru investigativ.

Analiza rezultatelor cercetării experimentale poate fi rezumată în următoarele **concluzii**:

- ✓ Mediul penitenciar, prin atitudinile și manifestările celor care îl populează, este el însuși purtător și generator de agresivitate. Situația devine și mai agravată în rândul adolescenților deținuți, personalitatea cărora se află în proces de formare. Aceștia încearcă să-și consolideze propriul stil de viață, dar, fiind sub o presiune permanentă a stigmatizării sociale, a educației precare, a grupului de referință delivent

sau din lipsa unei pregătiri profesionale temeinice etc., pot ajunge, după eliberarea din detenție, să revină în mediul penitenciar. În lipsă de mijloace eficiente de comunicare, prelucrare emoțională și reacție comportamentală, mecanismul lor de bază de apărare și acțiune îl constituie de cele mai multe ori agresivitatea. La fel, abuzul fizic și emoțional întâlnit frecvent în mediul penitenciar constituie un obstacol major în formarea stimei de sine a adolescentului deținut.

- ✓ Adolescenții din penitenciar au înregistrat cel mai înalt nivel al agresivității în ceea ce privește simțul culpabilității, agresivitatea fizică și suspiciunea. Între adolescenții deținuți și cei aflați în libertate au fost înregistrate diferențe statistice semnificative la următoarele forme de manifestare a agresivității: agresivitate fizică, iritabilitate și agresivitate verbală.
- ✓ Analiza statistică a relației dintre agresivitate și stima de sine a adolescenților deținuți a scos în evidență faptul că diferite forme de manifestare a agresivității stabilesc relații de influență reciprocă cu componentele stimei de sine. Există o legătură statistică semnificativă negativă între: *Sinele fizic și Agresivitatea indirectă/Iritabilitate*; *Sinele emoțional și Iritabilitate/Resentiment/Agresivitatea verbală*, *Sinele școlar și Suspiciune*, *Sinele social și Agresivitatea indirectă*, *Sinele prospectiv și Agresivitatea fizică/Iritabilitate*. Astfel, creșterea uneia dintre componentele stimei de sine la adolescenții din mediul penitenciar va avea repercusiuni asupra diminuării diferitor forme de manifestare a agresivității, și invers.

Rezultatele cercetării efectuate, precum și multiplele vizite la penitenciar, ne-au condus spre elaborarea următoarelor **recomandări** pentru părinții adolescenților deținuți, profesori și colaboratori ai penitenciarelor:

- Păstrați contactul cu adolescentul deținut, dar respectați-i intimitatea și viața privată. Găsiți-vă timp să vorbiți cu el despre dificultățile sau neliniștile sale. Răspundeți-i clar și fără ezitare la întrebările ce-l frământă. Favorizați-i cât mai frecvent posibil contactul cu membrii familiei;
- Întemeiați relațiile cu adolescentul privat de libertate pe încredere reciprocă și pe câteva reguli de bază, necesare a fi respectate de fiecare pentru ca viața de după gratii să fie nu doar acceptabilă, ci și constructivă;
- Implicați adolescenții din penitenciar în diferite activități culturale și educative. Organizați excursii sau mergeți la teatru, vizionați împreună filme educative, apoi analizați-le. Este bine ca adolescentul să conștientizeze că există și un alt fel de viață – bazat pe prietenie, dragoste și ajutor reciproc. De el depinde pe ce cale va merge. Aici sunt binevenite *training*-urile psihologice, în care sunt identificați pașii concreți necesari a fi parcurși spre acel *viitor de vis*.
- Creați-le condiții pentru a învăța o meserie, pentru a studia o limbă străină în mediul penitenciar. Oferiți-le posibilitatea practicării (în limitele accesibile) a astfel de hobby-uri ca: sporturi, pictură, muzică, lectură etc.
- Acordați-le atenția necesară atunci când v-o cere și rămâneți disponibil(ă) și răbdător(oare) pe tot parcursul timpului, deoarece asistați acum la dificila luptă pe care o duc adolescenții pentru a ieși din penitenciar.
- Ajutați-le să se reintegreze eficient în societate, pentru a nu se mai întoarce nicicând în mediul penitenciar.

Referințe:

1. FARZANEH, P. *Comportamentul agresiv*. București: Institutul European, 2011.
2. GHEORGHE, F. *Psihologie penitenciară*. București: Oscar Print, 1996.
3. MITROFAN, N. Agresivitatea. În: *Manual de psihologie socială*. Iași: Polirom, 2003.
4. PALADI, O. *Conștiința de sine și sistemul de valori ale adolescentului*. Chișinău: Institutul de Științe ale Educației, 2014.
5. PRIP, C., DECSEI, R. *Ghid de bune practice pentru psihologul care lucrează în sistemul penitenciar*. București: Trei, 2010.
6. ФЕТИСКИН, Н., КОЗЛОВ, В., МАНУЙЛОВ, Г. *Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп*. Москва: Изд-во Института Психотерапии, 2002.

Date despre autori:

Raisa CERLAT, doctor în psihologie, lector universitar, Facultatea de Psihologie, Științe ale Educației, Sociologie și Asistență Socială, Universitatea de Stat din Moldova. **E-mail:** cerlatraisa@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6864-9939

Elena CUCIURCĂ, masterandă, programul de master *Psihologie judiciară*, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: cuciuca.lena@mail.ru

Prezentat la 28.05.2020